

DARIUSZ KLEMANTOWICZ
Archiwum Uniwersytetu Łódzkiego

„BIAŁA” CZY „CZARNA” WIZYTÓWKĄ UCZELNI – Z DZIEJÓW ARCHIWUM UNIWERSYTETU ŁÓDZKIEGO

Znane są stare powiedzenia typu – powiedz mi, co czytasz, lub pokaż swoich przyjaciół a powiem ci - kim jesteś. Podobnie można zapytać o archiwum, które może być odpowiedzią na pytanie o stosunek danej instytucji do przeszłości i teraźniejszości, a tym samym i do przyszłości. Ze stosunkiem do przeszłości po drugiej wojnie światowej nie było najlepiej, w związku z tym nie ma, co się dziwić, że sprawy związane z zabezpieczeniem materiałów archiwalnych nie stały na wysokim poziomie w całej Polsce. To samo dotyczyło dokumentów powstałych w nowo-założonych po wojnie uczelniach, do których należy utworzony oficjalnie 24 maja 1945 r. Uniwersytet Łódzki. Na początku przez wiele lat w ogóle nie było archiwum, a więc nie ma nawet, co oceniać, poza samym faktem braku tego typu jednostki w Uczelni. Pomimo bardzo wczesnych prób utworzenia archiwum (1947 rok)¹, dopiero Zarządzenie nr 39 Ministra Szkolnictwa Wyższego z 8 października 1952 r. w sposób zasadniczy przyspieszyło utworzenie w latach 50-tych Archiwum UŁ, które podobnie jak w większości powojennych szkół wyższych w Polsce – znalazło się w strukturze Sekretariatu Uczelni².

Na oblicze każdego archiwum może wpływać - 5 głównych czynników:

1. Zasób archiwalny.
2. Stosunek władz Uczelni.
3. Zadania i organizacja.
4. Personel.
5. Warunki lokalowe.

Zasób archiwum początkowo tworzyły dwa zespoły akt: Uniwersytetu Łódzkiego i Wolnej Wszechnicy Polskiej w Warszawie Oddział w Łodzi³. Później przybywało akt po włączanych do Uczelni innych szkół wyższych lub związanych z nią instytucji. Obecnie w zasobie archiwalnym AUŁ znajduje się 8 podstawowych zespołów akt plus spuścizny byłych pracowników naukowych UŁ:

1. Uniwersytet Łódzki 1945-

---

¹ W roku tym zwrócono uwagę na konieczność zorganizowania archiwum uczelnianego i uchwałą Senatu Akademickiego zabezpieczono akta rozwiązanych komisji na terenie sekretariatu, do czasu utworzenia archiwum. H. Moraczewska, *Kancelaria i archiwa uniwersyteckie w Polsce Ludowej*, Toruń 1982, s. 117.

² Archiwum Uniwersytetu Łódzkiego (dalej AUŁ), Akta własne, nr 7011; por. Moraczewska, *op. cit.*

³ Akta Oddziału Łódzkiego Wolnej Wszechnicy Polskiej w Warszawie zostały w 1967 r. przekazane do Archiwum Państwowego m.st. Warszawy i Województwa Warszawskiego w Warszawie przy ul. Krzywe Koło 7. AUŁ, Akta własne, nr 741 – Wolna Wszechnica Polska w Warszawie. Oddział w Łodzi.

2. Państwowa Wyższa Szkoła Pedagogiczna (Wyższa Szkoła Pedagogiczna w Łodzi) 1946-1956.
3. Wyższa Szkoła Ekonomiczna w Łodzi 1950-1961.
4. Studium Przygotowawcze do Szkół Wyższych 1949-1957.
5. Szkoła Główna Handlowa w Warszawie Oddział w Łodzi 1945-1949. (kserokopie akt kancelaryjnych – oryginały w Archiwum Szkoły Głównej Handlowej w Warszawie).
6. Instytut Zoologiczny Polskiej Akademii Nauk Oddział w Łodzi 1951-1962.
7. Zarząd Inwestycji Szkół Wyższych w Łodzi 1970-1992.
8. Ośrodek Łączności z Cudzoziemcami 1987-2002.
9. i n. Spuścizny byłych pracowników naukowych UŁ.

Dokumenty przechowywane w AUŁ nie legitymowały się wprawdzie takim rodowodem, jak te z Uniwersytetów w Krakowie, Warszawie czy Wrocławiu, ale od chwili powstania Uniwersytetu w Łodzi stanowiły najważniejsze źródło świadczące o jego istnieniu. Na samym początku można było zaobserwować pewne zaniedbania spraw archiwalnych ze strony władz Uczelni. Zabrakło trwałej koncepcji utworzenia archiwum i dalszego jego rozwoju⁴. W pewnym stopniu były one usprawiedliwione ze względu na ogólne zaniedbania w systemie prawnym PRL oraz sytuacją gospodarczą i polityczną zwłaszcza, po 1949 kiedy to odeszło z UŁ wielu profesorów. Innym bardzo istotnym czynnikiem negatywnie wpływającym na funkcjonowanie Uniwersytetu było odłączenie Wydziału Lekarskiego, Stomatologicznego, Farmaceutycznego i utworzenie z nich Akademii Medycznej⁵. Przy tworzeniu Archiwum nie skorzystano z pomocy profesorów, którzy mieli już pewne doświadczenie w archiwistyce, m.in. Jana Adamusa, Stefana Krakowskiego, Stanisława Franciszka Zajązkowskiego, Adama Stebelskiego⁶.

Stosunek władz Uczelni do kwestii utworzenia i funkcjonowania Uczelnianego Archiwum był najważniejszym czynnikiem wpływającym na pozostałe. Z biegiem czasu ewoluował w dobrym kierunku – z chaotycznych, doraźnych działań - ku stałej, długofalowej koncepcji. Zasadnicze zmiany zaczęły następować od 1988 r. Wówczas Archiwum wydzielono z kompetencji dyrektora Biblioteki Uniwersyteckiej i podporządkowano dyrektorowi administracyjnemu UŁ. Wcześniej

⁴ A. Stroynowski, *Koncepcje i początki działalności Archiwum Uniwersytetu Łódzkiego w latach 1945-1964*, "Acta Universitatis Lodziensis" 1995, Folia Paedagogica et Psychologica, z. 35, s. 181-195.

⁵ Por. *Uniwersytet Łódzki 1945-1970*, red. A. Kłoskowska, Łódź 1970; B. Baranowski, K. Baranowski, *Pierwsze lata Uniwersytetu Łódzkiego (1945-1949)*, Łódź 1985; idem, *Trudne lata Uniwersytetu Łódzkiego (1949-1956)*, Łódź 1990; K. Baranowski, *Początki Łodzi Akademickiej*, Łódź 1993.

⁶ AUŁ, akta osobowe pracowników, sygn. 13, 2665, 3748, 12832; J. Kita, S. Pytlas, *Profesorowie Uniwersytetu Łódzkiego w latach 1945-1994. Pro memoria*, Łódź 1995, s. 234-236; Kita, R. Stobiecki, *Słownik biograficzny historyków łódzkich*, Łódź 2000, s. 11-13, 56-57, 106-107; por. Stroynowski, *op. cit.*, s. 183.

Zarządzenie Rektora z 27 stycznia 1971 r. wyłączało Archiwum spod kompetencji Sekretariatu Uczelni i podporządkowywało dyrektorowi Biblioteki UŁ. Po zmianach z końca lat 80-tych Archiwum otrzymało status jednostki ogólnouczelnianej o zadaniach naukowych, dydaktycznych i usługowych.

Zanim Archiwum zaczęło wydobywać się z mroków zapomnienia, np. w 1961 r. znajdowało się w piwnicy Biblioteki Uniwersyteckiej, w dwóch wilgotnych magazynach (łączna powierzchnia 162 m. kw.), bez wentylacji, z których tylko jeden posiadał dostęp do światła dziennego. Dokumenty były umieszczone na regałach metalowych i drewnianych, obejmując poniżej 0,5 km mb. akt. Personel składał się z dwóch osób: Heleny Klimkowskiej (dobra szkoła lwowska, ale bez przygotowania archiwalnego) i Kazimierza Sobisia (wykształcenie podstawowe), legitymującego się kursem opiekunów składnic. Kilka lat później w 1964 r. personel składał się nadal z dwóch osób, ale już o wyższych kwalifikacjach. Kierownikiem był Bronisław Ortel, student historii (studia zaoczne), któremu pomagał na ½ etatu Mieczysław Nowak – archiwista, instruktor archiwalny, emerytowany długoletni pracownik Archiwum Państwowego w Łodzi (na stanowiskach kierowniczych)⁷. Usytuowanie magazynów w piwnicach, w których przez jeden przechodziły rury centralnego ogrzewania nie należało do dobrych rozwiązań lokalowych. Skutki tego dało się zauważyć podczas wizytacji Archiwum w 1967 r., kiedy to jedna z rur pękła i nastąpiło zalanie magazynu⁸. W 1968 r. Ortel odszedł z Archiwum, jak po pewnym czasie wyjaśniał „[...] ze względu na stan zdrowia – problemy z sercem i stawami. Te dolegliwości wiązały się ściśle z pracą w archiwum, w jego zimnych piwnicach, w pomieszczeniach zawsze dusznych, wilgotnych i zapyłonych”⁹. Pomimo przejścia do pracy w domach studenckich, jednak już do zdrowia nigdy nie powrócił. Złe warunki pracy wpływały negatywnie na samopoczucie pracowników i w pewien sposób mogły rzutować na ich stosunku do dokumentów. Sytuację z pewnością nie mógł poprawić dodatek, który otrzymywali pracownicy do pensji za szkodliwe warunki zdrowia¹⁰.

Odpowiadając na interwencje Archiwum Państwowego w sprawie polepszenia warunków lokalowych dla Archiwum Uczelnianego, ówczesny rektor UŁ – prof. Józef Stanisław Piątowski, w piśmie skierowanym do Archiwum Państwowego w Łodzi (23.01.1968 r.) zapewniał, że [...] odpowiedni lokal na archiwum zostanie przewidziany w planach budowy obiektów inwestycyjnych UŁ w latach 1971-1975”. Natomiast „Do czasu uzyskania nowego lokalu Uniwersytet będzie mógł wygospodarować

---

⁷ AUŁ, Akta własne, nr 09.

⁸ *Ibidem*.

⁹ AUŁ, Wywiad z mgr. Bronisławem Ortelem, s. 3; *ibidem*, Akta osobowe pracowników, sygn. 4388.

¹⁰ AUŁ, Akta własne, nr 09.

większe pomieszczenia na archiwum po wybudowaniu gmachu Matematyki w roku 1970”¹¹. Na koniec obiecał, że w najbliższym czasie zostanie przydzielony „pokoik” dla pracowników Archiwum. Niestety obietnice rektora nie zostały spełnione po dzień dzisiejszy. Poprawa warunków lokalowych nastąpiła dopiero pod koniec lat osiemdziesiątych po przekazaniu kilku pomieszczeń w nowym gmachu, ale nie Instytutu Matematyki (wybudowanym dla UŁ w latach siedemdziesiątych) – tylko gmachu Instytutu Fizyki (wybudowanym w latach osiemdziesiątych)¹². Nowego budynku – przeznaczonego specjalnie na potrzeby Archiwum nie wybudowano.

Po kolejnych wizytacjach i interwencjach ze strony Archiwum Państwowego w Łodzi, w 1979 r. dyrektor administracyjny mgr inż. Adam Brzezicki informował Archiwum, że Uniwersytet nie może przydzielić dla potrzeb Uczelnianego Archiwum większego pomieszczenia, ponieważ „niedobory” powierzchni lokalowej w całej Uczelni wynosiły ok. 40 tys. m. kw. Nie pomogły wielokrotne interwencje u Władz Miasta. Uniwersytet pisał do Prezydenta m. Łodzi o wręcz „katastrofalnej” sytuacji lokalowej archiwum. Ze strony Magistratu nie było żadnej odpowiedzi. W końcu pod koniec 1979 r. Uniwersytet wygospodarował dla Archiwum dodatkowy niewielki magazyn przy ul. Lindleya 3/5¹³.

Z pewnością pierwsze 30-lecie istnienia Archiwum UŁ nie można uznać za udane, pomimo dużego wysiłku ze strony zatrudnionych tam osób. Był to okres, w którym Archiwum mogło stanowić zdecydowanie bardziej „czarną”, niż „białą” wizytówkę Uczelni.

Pod koniec lat 80-tych nastąpiły radykalne zmiany. Przede wszystkim Archiwum zyskało status jednostki ogólnouczelnianej. Kierownikiem został historyk dr Andrzej Stroynowski. Wzrosła ilość pracowników (do 5-6 osób). Wprowadzono Instrukcję Kancelaryjną oraz Instrukcję o organizacji i zakresie działania Archiwum UŁ. Poza tym uzyskano dodatkowe pomieszczenia magazynowe i biurowe. Łączna powierzchnia magazynowa wynosiła wówczas – 567 m kw., a biurowa 38 m kw. Zaczęto także realizować działania naukowe.

Na początku XXI wieku Archiwum UŁ posiada status jednostki ogólnouczelnianej, podległej dyrektorowi administracyjnemu. W gronie pracowników znajduje się 4 historyków (3 ze stopniem magistra, 1 – doktora) i jeden geograf. Czterech pracowników posiada ukończone kursy kancelaryjno-archiwalne I i II stopnia. Archiwum bierze czynny udział w zebraniach, sesjach i konferencjach Sekcji Archiwów Instytucji Naukowych i Kulturalnych SAP oraz spotkaniach Oddziału Łódzkiego SAP.

---

¹¹ *Ibidem.*

¹² *Ibidem.*

¹³ *Ibidem.*

Posiada magazyny i pomieszczenia biurowe ulokowane w trzech budynkach uniwersyteckich (łącznie powierzchnia ok. 775 m kw., w tym pokoje biurowe – 50 m kw.). Magazyny aktowe są niestety umieszczone w piwnicach bez okien. Akta przechowywane są na regałach stacjonarnych – w większości metalowych. Zachowano część starych – drewnianych regałów, które ostatnio cieszą się coraz większym uznaniem wśród archiwistów zajmujących się konserwacją akt. Dwa magazyny zostały wyposażone w regały ruchome. Pomieszczenia biurowe znajdują się na parterze w budynku Wydziału Fizyki i Chemii. W Archiwum trwają prace nad uzupełnianiem komputerowej bazy danych dotyczącej akt studenckich. Na wyposażeniu są 4 sprawne komputery z dostępem do internetu.

Oprócz zadań usługowych w szerszym stopniu w ciągu ostatnich lat starano się wykonywać działalność naukową i dydaktyczną, poprzez opracowywanie zagadnień związanych z dziejami Uniwersytetu i jego Archiwum oraz prowadzenie zajęć dla studentów UŁ, w celu popularyzowania wiedzy o źródłach archiwalnych, dziejach UŁ i funkcjonowaniu jego Archiwum. W związku z tym proponowane są 3 podstawowe tematy:

Źródła archiwalne do dziejów UŁ w zbiorach Archiwum Uniwersytetu Łódzkiego.

Archiwum UŁ jako przykład archiwum uczelnianego.

Miejsce Archiwum UŁ w strukturze organizacyjnej Uczelni.

Z zadań usługowych prowadzone są prace związane głównie z gromadzeniem, opracowywaniem, zabezpieczaniem i udostępnianiem materiałów zgromadzonych w Archiwum. Ponadto inicjowane jest brakowanie dokumentacji niearchiwalnej, uczestniczenie w Komisji Oceny Dokumentacji Niearchiwalnej, a po uzyskaniu zezwolenia ze strony Archiwum Państwowego w Łodzi Archiwum UŁ przekazuje akta na makulaturę (do zniszczenia). Do innego typu prac prowadzonych przez pracowników należą kwerendy dla potrzeb zarówno pracowników Uczelni, jak i badaczy z różnych ośrodków naukowych i osób prywatnych, oraz udostępnianie akt (zasób archiwum posiada obecnie ponad 3000 mb. akt). Rocznie z pracowni naukowej korzysta ok. 100 badaczy. Liczba ta w porównaniu z okresem do 1998 r., czyli do chwili ogłoszenia Zarządzenia Rektora wprowadzającego Regulamin udostępniania egzemplarzy niepublikowanych prac¹⁴ – zmniejszyła się o kilkaset osób. Jednostki organizacyjne UŁ – wypożyczają w ciągu roku kilka tysięcy teczek, głównie akt studenckich i akt osobowych pracowników. Prowadzona jest stała współpraca z poszczególnymi jednostkami organizacyjnymi w celu zapewnienia im stałej pomocy w procesie aktotwórczym. Pracownicy

---

¹⁴ Zarządzenie nr 48 Rektora Uniwersytetu Łódzkiego z dnia 20 lipca 1998 r. W sprawie: wprowadzenia Regulaminu udostępnienia egzemplarzy nie opublikowanych prac gromadzonych w zbiorach Uniwersytetu Łódzkiego. AUŁ, Akta własne, nr 02.

prowadzą prace związane z przygotowaniem materiałów do wydania źródeł do dziejów UŁ. Czynione są działania, w kierunku utworzenia przy Archiwum – Muzeum Uniwersytetu, które byłoby organizacyjnie związane z Archiwum i stanowiło wzbogacenie jego prac o działalność wystawienniczą. Od niedawna Archiwum posiada swoją własną stronę internetową - „<http://www.uni.lodz.pl/archiwum>”.

O tym, czy Archiwum Uniwersytetu Łódzkiego stało się na początku XXI wieku „białą” wizytówką Uczelni – pracownikom Archiwum nie wypada mówić, ale z pewnością nie jest „czarną”, jak to miało miejsce jeszcze kilkanaście lat temu.